

La citad, las muntognas, ils lais: il chantun da Lucerna

■ Il chantun da Lucerna sa chatta a la sava tranter las Prealps, las Alps e la Svizra Bassa ed ha uschia differentas zonas climaticas: entant ch'igl è pli tost umid en il territori dal Napf e dal Pilatus, creschan fritgs meridionals e palmas al pe dal Rigi. Pervia da sia situaziun topografica singulara ha il Chantun – cun otg lais e cun sis flums – grondas reservas d'aua. Sco part integrala tempriva da la Veglia Confederaziun è il chantun da Lucerna caracterisà d'ina istorgia politica da bunamain 700 onns. Ultra da quai è el stà durant lung temp la sedia catolica principala da la Svizra. Cun la citad da Lucerna dispona il Chantun d'in impurtant center urban social, cultural ed economic sco er turistic da la Svizra Centrala.

La citad furma er in punct da partenza ideal per far excursiuns en las Alps, en la biosfera da l'Unesco Entlebuch u – cun la flotta da bastiments a vapor la pli gronda da l'Europa – sin il Lai dals Quatter Chantuns. Ils var 100 hotels mo en la citad da Lucerna so er ils 250 ulteriurs hotels en il rest dal Chantun dattan albiert dapi tschientaners a viagiaturs sco er a visitaders.

La purschida culturala satisfà a las pretensiuns las pli exclusivas: il Center da cultura e da congress a Lucerna (KKL) cun sia sala fantastica da concert ha cuntanschì renum mundial entaifer pauc onns. Il «Lucerne Festival», il «Blue-Balls-Festival», il Festival da jazz a Willisau ed ina buna dunsaina d'ulteriurs festivals attiran amatur da tut ils stils da musica.

Tranter ils bunamain quaranta museums en il chantun da Lucerna sa chattan tals uschè impurtants sco la Colleziun Rosengart, il Museum svizzer da transports, il Panorama da Bourbaki ed il Museum da Richard Wagner.

Plinavant è la citad da Lucerna s'etablida sco center impurtant per dietas e per congress internaziunals. Ed er il tschaiver da Lucerna cun sias musicas da tschaiver renomadas enconuschan ins lunsch sur ils cunfins dal Chantun ora.

Geografia

Il chantun da Lucerna cumpiglia ina surfatscha da bunamain 1500 km² e dumbrava il 2014 bundant 394 000 abitants. Sper la citad da Lucerna cun var 80 000 abitants (il 2013) han er Emmen, Kriens, Horw ed Ebikon varga 10 000 abitants e Sursee e Hochdorf stgars 10 000.

Per s'orientar en il Chantun sa lascha quel divider en tschintg regiuns: La regiun en il nordost da la citad da Lucerna tanscha dad Emmen sur Hochdorf ed il Lai da Baldegg fin al Lai da Hallwil. En il vest cuntinuescha il territori dal Chantun cun la regiun enturn il Lai da Sursee che cumpiglia er ils abitadis da Sempach e Beromünster. Ed en il nordvest è situà il center regional Willisau sco er las vals che vegnan percorridas dals flums Luthern e Wigger. En il sidvest dal Chantun sa chatta l'Entlebuch cun il lieu principal Schüpheim ed il sidost furma la citad da Lucerna cun sia retroterra che tanscha dal Pilatus en il vest fin al Rigi ed il Lai da Zug en l'ost.

Il Chantun cunfinescha en il vest e sidvest cun il chantun da Berna, en il nord e nordost cun il chantun Argovia, en l'ost cun ils chantuns Sviz e Zug ed en il sid cun ils chantuns Sutsilvania e Sursilvania.

Il punct il pli aut dal Chantun è il Brienzler Rothorn (2349 m s.m.) che sa chatta en il sidvest dal Chantun; il punct il pli bass furma la Reuss al cunfin cun il chantun da Zug (403 m s.m.).

Istorgia

La regiun è vegnida colonisada durant il temp neolitic. Tranter il 800 ed il 300 a.C. èn immigrads ils Celts en la Svizra Centrala. L'onn 15 a.C. è l'entir intschess vegni conquistà dals Romans. Suenten il declin da l'Imperi roman ha surpiglià en

La Kappelbrücke – l'ensaina da la citad da Lucerna.

FOTO: URS STETTLER / PIXELIO

il decurs dal 6avel tschientaner il pievel german dals Alemans la Svizra Centrala. Igl èn vegnidas fundadas numerusas claustras e convents. Dapi ca. 750 è documentà Lucerna, ina colonia da la quala dueva sa sviluppar la citad da Lucerna da pli tard.

Vers il 1290 ha il retg Rudolf I da Habsburg institui Lucerna sco citad da provinza austriaca. L'onn 1332 è Lucerna però sa lià cun Uri, Sviz e Sylvania. Cun agid dals confederads è Lucerna sa liberà il 1386 en la Battaglia da Sempach dal domini dals Habsburgais. Ils cunfins dal chantun odiern correspundan pli u main a l'estenziun territoriala da quel temp che sa cumponiva da la citad-stadi da Lucerna e da sia terra subdita.

L'onn 1798 è marschada l'armada franzosa en Svizra ed ha proclamà la Republica helvetica unitaria. Il 1803 ha la mediaziun fatga tras Napoleon puspè restitui als chantuns ina tscherta suveranità. Avant la fundaziun dal stadi federal svizzer dal 1848 èsi vegni a la Guerra da la Lia separatista (tranter chantuns liberals e conservativs) ch'ha er manà a cumbats sin il territori dal chantun da Lucerna. Il Lai dals Quatter Chantuns, la cuntrada, ils culms e la citad da Lucerna èn dapi var 200 onns ina destinaziun da viadi apprezzada ed enconuscha en l'entir mund. Pir l'excellent svilup tecnic ha permess l'exploitaziun turistica da la cuntrada, sco per exempel la navigaziun a vapor sin il lai, las telefericas, la construcziun da vias, il provediment d'electricità e l'hotellaria.

La citad da Lucerna – center economic e cultural

La citad da Lucerna sa chatta da la vart nordvest dal Lai dals Quatter Chantuns. La Reuss percorra la citad e separa la part veglia da la nova. La posiziun sco center da traffic a l'axa nord-sid ha caracterisà il svilup da Lucerna al center economic odiern da la Svizra Centrala.

Lucerna è era ina citad da turissem, cultura e congress. Cun daplì ch'in milliun pernottaziuns e tschintg giadas tants giasts dal di è il turissem economicamain fitg impurtant. Attracziuns per turists, dals quals blers prevegnan da l'Asia e dals Stadis Unids, èn la posiziun da la citad a l'ur da las Alps cun il lai, ils edifizis istorics, ils museums sco il Museum svizzer da transports – che furma il museum il pli frequentà da la Svizra – ed era occurrenzas culturalas, per exempel en il Center da cultura e congress KKL. La giuvna Universitad da Lucerna è s'etablida gia entaifer in curt temp sin plaun internaziunal. La scola auta da Lucerna sa cumpona da tschintg scolas parzialas cun ina purschida da furnaziun complessiva. La scola auta da pedagogia da la Svizra Centrala cumplettescha questa purschida.

La Kappelbrücke sco ensaina da la citad

La citad da Lucerna enconuscha differents attracziuns ed ensainas che s'ex-

tendan dal Monument dal liun / Panorama da Bourbaki da la vart settentriunala dal Lai dals Quatter Chantuns fin a la staziun dal tren ed il KKL a la riva sid da quel. Bain il motiv fotografà il pli savens furma però la Kappelbrücke che s'extenda sur la Reuss. Ella datescha dal 14avel tschientaner e furma ina da las pli veglias e pli lungas punts da lain vertas cun tetg en tut l'Europa.

Il Wasserturm che sa chatta en proxima vischinanza da la punt datescha schizunt dal 1300. Ins al ha costruì a medem temp sco il mir da tschinta enturn la citad. Ses plan vegn furmà d'in octogon irregular. La construcziun sura da lain varga ora sco ina lautga surmuntada d'in tetg a piramida cun otg alas.

Da caracter enciclopedic èn las picturas da la trais grondas punts che Lucerna ha laschà picturar en il 17avel tschientaner. La Hofbrücke era decorada cun motifs biblics, la Spreuerbrücke cun il saut dals morts; la Kappelbrücke è però anc oz decorada cun motifs da la ditga dals eroxs e da l'indipendenza da l'istorgia da la Confederaziun. L'«introducziun» fan purtrets da la ditga ed istorgia dal chantun da Lucerna, suandads da legendas da songts. Cun quest'ovra ha la citad principala da la cuntrareforma en Svizra marcà ses agen program da l'iconografia naziunala.

Tradiziuns culturalas segnadas da la cuntrareforma e dal cumbat cultural

Il di da Sontgilcrest sco er la saira avant sajettan chanuniers numerusas salvas e culps da murters da la muntogna Gütsch sur la citad da Lucerna. Els fan uschia onur al sacrament d'altar. Cun ils trais chanuns d'artiglieria istorics vegn sajettà tenor reglas militaras severas. Durant la processiuun dals cartents tras la citad veglia segnan ils culps singulas fasas ed elements rituals. Ils chanuniers èn schuldads catolics activs u anteriurs da l'armada svizra. Per pratitgar l'usit èn els organisads en la confraternità dals chanuniers da Dieu da Lucerna. Quella è vegnida fundada enturn l'onn 1580, dal temp che las processiuuns da Sontgilcrest èn sa svilupadas ad occurrenzas da represchentaziun da la baselgia catolica en consequenza da la cuntrareforma.

Medemamain enconuscha Lucerna ina da las pli veglias tradiziuns da teater da l'Europa che cumenza cun ils tocs da tschaiver e da la Passiun dal temp medieval al Weinmarkt a Lucerna, pli tard il teater pedagogic dals gesuits convocads a Lucerna en il rom da la cuntrareforma catolica il 16avel e 17avel tschientaner, sur il teater popular ed il teater burgais fin a la scena multifara da teater laic dad oz en la citad e sin la champagna.

Il «cumbat cultural» – la disputa da la politica sociala tranter las forzas catolic-conservativas e las forzas liberalas – dal 19avel e fin lunsch en il 20avel tschientaner, ha chaschunà in ferm augment da la cultura d'uniuns e la fundaziun da

tschients d'uniuns da musica e da chant ch'existan fin oz: en ils vitgs ed en las citads vegniva «chantà, sunà e fatg musica tant conservativa sco liberala» en furnaziuns separadas.

Processiuun d'Ascensiuun a Beromünster

Processiuuns festivas sur champs e prada il di d'Ascensiuun (40 dis suenter Pasca) eran fitg derasadas pli baud en ils territoris catolics. Sco las processiuuns da Sontgilcrest han ellas survegni lur tempriva festiva caracteristica en il temp da la cuntrareforma. En il temp baroc èn ellas savens anc daventadas pli pumposas. Oz datti en Svizra mo pli en il chantun da Lucerna la tradiziun da la processiuun d'Ascensiuun («Uffert») en furma d'in usit religios. En sis lieus en il chantun da Lucerna vegnan organisadas quel di grondas processiuuns che vegnan pratitgadas dals participants activs tut tenor lur funcziun en l'usit a pe u a chaval.

L'occurrènza la pli gronda, la pli veglia e la pli renomada da quest gener è la processiuun d'Ascensiuun da Beromünster. Var 2000 persunas sa mettan en viadi mintg'onn per il trajet da 18 kilometers lunghezza – ubain almain per singulas etappas da quel – per chavaltgar, viandar, meditar ed urar da compagnia e per retschaiver la benedicziun u per tadlar pregias da spirituals. La via maina da Beromünster sin ina ruta fixada e da princip medema dapi tschientaners en las fracziuns ed en ils vitgs vischins. Suenten 8 uras e mez turna la processiuun puspè al lieu da partenza. Là spetgan fin 8000 persunas.

«Gansabhauet»

Il «Gansabhauet» è in'occurrènza tradiziunala, enconuscha sur la regiun or, ch'ha lieu mintgamai ils 11 da november, il di da Son Martin, a Sursee. Oravant tut umens giuvens, ma er intginas dunnas emprovan da tagliar giu cun in sabel mut il chau d'ina auca morta ch'è pendida si vi dal chau.

Ils umens e las dunnas na vesan nagut, perquai ch'els ston trair ina chapitscha cun barlocca sur la fatscha giu. Ultra da quai portan els ina mascra d'aur en furma da sulegl ed in mantè cotschen. Avant ch'els exequeschan lur sulet culp, palpan els cun moviments maladesters la posiziun da l'auca per chattar il lieu optimal per il culp. Per la successiuun vegn tratg la sort. Fin che las duas aucas èn stgavazzadas, vegnan per regla fatgs tranter tschintg e ventg culps.

Lieu d'acziun è ina tribuna davant la chasa communal, nua che var 3000 aspectaturas ed aspectaturs spetgan. Il program accompagnant cumpiglia differents gieus per uffants ed il cortege cun glischs da ravas. Els origins da questa tradiziun n'èn betg clers, pon dentant vegnir situads en il temp medieval tardiv. Enturn l'onn 1820 è l'usit svani da las tradiziuns localas viventas, avant ch'el è vegni reactivà l'onn 1863.

Köhlern – far charvun en l'Entlebuch

Laschar brasclar lain en ina charvunera: uschia fan ins charvun da lain. A Romoos, ina vischnanca rurala en l'Entlebuch, pratitgeschan ils ultims charvuners da la Svizra quest vegl mastergn sin basa professionala sco gudogn accessoric. Far charvun ha ina tradiziun da blers tschientaners en il territori dal Napf. Perquai ch'ils gauds èn stads nunaccessibels durant in lung temp, n'han ins betg pudì nizzegiar la laina radunda ed uschia han ins cumenzà a producir charvun da lain. Mo en la vischnanca da Romoos èn cumprovadas passa 200 piazzas istoricas, nua ch'i vegniva fatg charvun.

La pli blera lavur dovri per fabritgar e per preparar ina charvunera sut tschiel avert. Ina tala vegn fatga cun plunar laina da rument ad in mantun da circa quatter meters autezza e diesch meters ladezza. Suenten ch'ella è vegnida envidada, brascla la charvunera durant circa duas emnas d'in cuntin, survegliada permanentamain dal charvuner. La finala vegn il charvun tratg viadora cun blera forza e cun bler suaditsch.

Uschia produceschan ils charvuners da Romoos circa 100 tonnas charvun ad onn. Fin ils onns 1980 cumprava l'industria d'atschal lur product. Suenten che quests cumpraders èn sa retratgs, èn ils charvuners sa specialisads sin il margà da charvun per brassar liongias.

Biosfera Unesco da l'Entlebuch

Il vest selvadi da Lucerna posseda blers stgais nativals. Perquai n'èsi betg da sa smirvegliar che l'Entlebuch è vegni distingui da l'Unesco sco reservat da biosfera. Qua s'extenda in mund mistic: cuntradas da pali intactas alteschan cun pastgias d'alp idillicas e cun la Schratzenfluh maestusa. Durant ina spassegiada tar l'implant da Kneipp u in'excursiuun guidada, sin la tura aventurusa da tschintg dis tras la pali u durant in gir individual sin terrens fitg loms: l'Entlebuch inspirescha.

Da cussegliar è per exempel in'excursiuun lung la riva da la Kleine Emme, da la funtauna a Sörenberg fin a la sbuccada ad Emmenbrücke. Per ils radund 54 kilometers ston ins far quint cun in temp da viandar da radund 12 uras ch'ins fa il pli tgunsch en trais etappas d'in di.

Uschè multifara sco la biosfera e la cuntrada da l'Entlebuch è er lur passa 350 products regionalas. La paletta tanscha da specialitads culinaricas sur artisanats innovativs fin a las mobiglias da lain localas.

La preschentaziun:
Dossier «Chantun da Lucerna».

Daplì infurmaziuns:
chatta.ch/?hiid=1361
www.chatta.ch